

Dr Eugeniusz Grzegorz Wiązowski

SANKTUARIUM MATKI BOŻEJ CZERWIŃSKIEJ PANI MAZOWSZA

Czerwińsk, położony 48 km od Płocka, 8 km od Wyszogrodu, 30 km od Płońsk i 63 km od Warszawy, znany był od dawna¹. Największej popularności przysporzył mu jednak cudowny obraz MB Czerwińskiej — zwanej również Królową lub Panią Mazowsza². To w Czerwińsku przed 600 laty przygnębiony król Władysław Jagiełło przed wyprawą pod Grunwald rzekomo wysłuchał kilku Mszy św., a w czasie uroczystej sumy, podczas której kazanie wygłosił biskup płocki Jakub Kurdwanowski, podobno leżał krzyżem „błagając Maryję o błogosławieństwo dla swojego oręża”³. Dzięki obrazowi Czerwińsk znalazł się na pątnicznych szlakach, trafił na mapy znanych sanktuariów Maryjnych i wieść o nim odbiła się echem nawet na innych kontynentach. W odległej przeszłości powstały, posiadające duży ładunek ascetyczny opisy kościoła i klasztoru, łącznie z odniesieniami do obrazu, wotów czy pielgrzymek. Pisano również wzmianki prasowe na ten temat, jednak informacje rozrzucone w różnych materiałach źródłowych, szczegółowych opracowaniach tematycznych, czy artykułach prasowych i nie stanowiły kompendium wiedzy o sanktuarium w Czerwińsku.

Celem niniejszego opracowania było dokonanie skróconego, kompleksowego zaprezentowania sanktuarium Matki Bożej w Czerwińsku na podstawie zebranych materiałów. Publikację podzielono na pięć punktów: w pierwszym przywołano najważniejsze wydarzenia z dziejów Czerwińska, później przedstawiono rys historyczny klasztoru, a następnie kościoła. W punkcie czwartym sięgnięto do przekazów dotyczących cudownego obrazu, a w ostatnim odniesiono się do przejawów i form kultu oddawanego MB Czerwińskiej.

¹M. Plewczyński, M. Wagner, *Grody nadwiślańskie. Zakroczym, Czerwińsk, Wyszogród*. Warszawa 1982, s. 14; B. Babiniński, J. Żmudzinski, *Czerwińsk nad Wisłą. 900-lecie*. Folder. Płońsk 1966, b. pag.; J. B. Nyciek, *Województwo płockie. Vademecum turystyczne*. Płock 1979, s.40; M. Lewko, *Czerwińsk nad Wisłą*. W: *Encyklopedia katolicka*. T. 3. Lublin 1985, kol.840; W. Zaleski, *Sanktuaria polskie*. Opr. M. i J. Lempiący. Warszawa 1988, s. 248.

²*O Czerwińsku mówią wieki*. „Nostra. Biuletyn Salezjański”. R. 25: 1970, nr 6, s. 1.

³*Skąd Jasna Góra?* „Posłaniec z Jasnej Góry Czerwieńskiej”. R. 1: 1926, nr 2, s. 1.

1. Z dziejów Czerwińska

W bardzo odległych czasach Czerwińsk stanowił jeden z grodów obronnych książąt mazowieckich⁴. Pierwszą wzmiankę źródłową o tej osadzie, rozlokowanej na zboczach skarpy wiślanej zamieszczono w dokumencie zwanym *falsyfikatem mogileńskim* z 1065 r., określającym uposażenie klasztoru benedyktynów św. Jana w Mogilnie dochodami z przewozów Wisłą⁵, wśród których wymieniono i potwierdzono m.in. Czerwińsk⁶. Ze wzmianki wynika, że gród istniał znacznie wcześniej⁷. Pod koniec XI w. Czerwińsk przeszedł na własność biskupów płockich. W XII w. osada składała się z dwóch zespołów osiedlowych, z których jeden oparty był o część klasztorną, a drugi stanowił zespół biskupi. W biskupiej części osady w 1124 r. wzniesiono drewniany kościół farny pw. św. Wojciecha, w XIX w. uległ on zniszczeniu, a zlokalizowany był na obecnym cmentarzu grzebalnym⁸. W 1138 r. część tę wyjęto spod sądownictwa książęcego i poddano sądom biskupim⁹. Wiadomo, że istniał również kościół pw. św. Piotra¹⁰.

Wg niektórych przekazów na terenie późniejszego klasztoru wcześniej istniał zamek książąt mazowieckich, na co miałyby wskazywać wały i nasypy grodziska. Zamek ów miał powstać na miejscu wystawionego w zaraniu dziejów Polski grodu słowiańskiego, a później przerobiony został na opactwo, ufundowane w 1117 r. za panowania króla Bolesława Krzywoustego, przez sławnego i bogatego rycerza Piotra Dunina Włostowica ze Skrzywna¹¹. Przekazy traktujące o kompleksie budynków ukazujących się historykom jako potężny, warowny zamek, otoczony basztami i fosami potwierdzał XVII-wieczny miedzioryt ukazujący obiekt jako XIV lub XV-wieczny pałac. „Miał to być wielki, piętrowy budynek z okrągłymi basztami po bokach, otoczonymi fosą i palisadami z mostem zwodzonym u bramy”¹². Na miejscu wąwozu miałyby znajdować się urządzone później przez salezjanów boisko.

W czasie najazdów zamek pełnił funkcję obronną, okoliczna ludność chroniła się w nim przed najazdami Jadźwingów, Pomorzan, Prusaków i Krzy-

⁴Wspomnienia z wizyty w Czerwińsku nad Wisłą. New York, s. 3.

⁵Dzieje świątyni i klasztoru w Czerwińsku. „Posłaniec z Jasnej Góry Czerwieńskiej”. R. 1: 1926, nr 2, s. 3.

⁶M. Plewczyński, M. Wagner, *Grody nadwiślańskie...*, s. 14.

⁷M. Minkowski, *Czerwińsk n/Wisłą*. „Widnokreśli”. R. 1966, nr 7, s. 11.

⁸M. Lewko, *Czerwińsk nad Wisłą...*, kol. 840.

⁹M. Plewczyński, M. Wagner, *Grody nadwiślańskie...*, s. 14..

¹⁰T. Mroczko, *Czerwińsk romański*. Warszawa 1972, s. 10.

¹¹Dzieje świątyni i klasztoru w Czerwińsku. „Posłaniec z Jasnej Góry Czerwieńskiej”. R. 2: 1927, nr 7-8, s. 3.

¹²Tamże, s. 4.

żaków, a napady te ciągle zagrażały. W 1255 r. Czerwińsk przeżywał najazd i rzeź Litwinów, po którym ocalała zaledwie niewielka część ludności, tej właśnie, która znalazła schronienie w klasztorze, gdyż napastnicy nie zdobyli ufortyfikowanego zespołu klasztorowego. Potężna budowla kościelna i klasztorna z zamkiem dość często wykorzystywana była jako miejsce zjazdów, synodów oraz sejmów¹³. 31 VIII 1247 r. zmarł w Czerwińsku Konrad I książę Mazowsza i Kujaw, od 1202 r. również sieradzki i łęczycki, a od 1232 r. także krakowski. To on pod wpływem księcia śląskiego Henryka I Brodatego i biskupa płockiego Huntera w 1225-1226 r. sprowadził do ziemi chełmińskiej Krzyżaków do walki z Prusami, zachowując dla siebie prawa zwierzchnie wobec zdobytych w przyszłości ziem. Pogrzebano go, prawdopodobnie w obrębie prawej, bocznej nawy kościoła¹⁴.

W XIII w. Czerwińsk położony korzystnie nad Wisłą, przodując w handlu i transporcie należał do miejscowości liczących się na Mazowszu, a wg niektórych hipotez mógł już wówczas być miastem, o czym miałyby świadczyć pochodzący z tego okresu tekst przemówienia burmistrza czerwińskiego, który podejmując delegację z Warszawy, życzył gościom, ażeby Warszawa w nieodległym czasie osiągnęła takie rozmiary i taką zamożność jak Czerwińsk. Pod koniec XIV w., kiedy decydowano się na przeniesienie stolicy państwa polskiego z Krakowa w głąb kraju, poważnie zastanawiano się, które miasto uczynić siedzibą króla, jego dworu i stolicą Polski: Czerwińsk czy Warszawę?¹⁵.

Największe znaczenie dla Czerwińska miał szlak handlowy, który wiódł z Torunia przez Wyszogród, Czerwińsk i Zakroczym, aż do Włodzimierza na Rusi, który do drugiej połowy XIV w. stanowił główne miejsce targów na produkty wschodnie. Od 1373 r. Czerwińsk na pewno posiadał status miejski, gdyż 2 V 1373 r. biskup płocki Stanisław nadał osadzie prawo chełmińskie, potwierdzone w 1422 r. przez księcia Janusza I Mazowieckiego¹⁶. Miasto należało do ziemi wyszogrodzkiej, województwa mazowieckiego lokowane zostało na osiedlu czerwińskim należącym do biskupów płockich. Czerwińsk otrzymał ponadto wówczas dwa lata wolne od podatków¹⁷.

Miasteczko na przestrzeni stuleci było widownią wielu wydarzeń historycznych. W okolicach Czerwińska nastąpiło połączenie wojsk polskich i litew-

¹³Wspomnienia z wizyty w Czerwińsku..., s.5.

¹⁴J. Warmiński, *Konrad I.* W: *Encyklopedia katolicka*. T. 9. Lublin 2002, kol. 663-664.

¹⁵M. Minkowski, *Czerwińsk...*, s. 11.

¹⁶J. B. Nyciek, *Województwo płockie...*, s. 40

¹⁷M. Plewczyński, M. Wagner, *Grody nadwiślańskie...*, s. 15.

skich w drodze na Grunwald¹⁸. Jan Długosz odnotował, że z Czerwińskiem związane były przygotowania do walnej rozprawy zbrojnej z Zakonem Krzyżackim. Tutaj spotkał się król Władysław Jagiełło z wielkim księciem litewskim Witoldem, a na polach pod grodem czerwińskim doszło do połączenia ich wojska¹⁹. Ponadto 30 VI 1410 r. Jagiełło śpiesząc z wojskiem przeciwko Krzyżakom przeprowił się przez rzekę, po pierwszym na Wiśle drewnianym moście łyżwowym, stanowiącym pierwowzór mostu pontonowego, umieszczonego na pływających, drewnianych łyżwach²⁰. Most ten zbudował mistrz Jarosław pod Kozienicami, a następnie spławiono go pod Czerwińsk na łodziach. Był to w tamtych czasach niemalże cud techniki. Przeprowa wojska trwała trzy dni. W Czerwińsku na króla przybyłego z chorągwiami małopolskimi, oczekiwały już wojska litewskie pod wodzą księcia Witolda oraz chorągwie mazowieckie i wielkopolskie. Jagiełło dokonał tu przeglądu wojsk i 3 lipca wyruszył ze swoją armią w stronę państwa krzyżackiego²¹.

Następnego dnia, po wysłuchaniu Mszy św. i kazania wygłoszonego przez biskupa płockiego Jakuba, przeprowiono się przez most. W momencie, gdy armia znalazła się na drugim brzegu z rozkazu króla natychmiast rozebrano most i odwieziono do Płocka, zachowując go do powrotnej przeprowy. Na wzgórzu przyklasztornym, gdzie stał Jagiełło patrząc na maszerujące w dole wojsko zamierzano w okresie zaborów postawić pomnik monarchy. Władze rosyjskie nie zgodziły się, dlatego postawiono figurę Chrystusa z krzyżem²². Rycerze na kolumnach portalu pozostawili głębokie ślady od mieczy, które ostrzyli szykując się do wielkiej bitwy²³.

Ponownie do połączenia wojsk polskich i litewskich w Czerwińsku doszło w roku 1419 i 1422, kiedy to Jagiełło i Witold przebywali w mieście obozem przed następnymi, niedoszłymi jednak do skutku wyprawami przeciwko Krzyżakom²⁴. W Czerwińsku również w 1422 r. odbył się jeden z pierwszych sejmów w historii Polski. Król wydał wówczas zgromadzonemu rycerstwu przywilej czerwiński, potwierdzający żądania szlachty i gwarantujący nietykalność dóbr dziedzicznych bez wyroku sądowego oraz wykonywania sądów wyłącz-

¹⁸A. Dybowska, J. Żaryn, M. Żaryn, *Polskie dzieje od czasów najdawniejszych do współczesności*. Red. A. Sucheni-Grabowska, E. C. Król. Warszawa 1998, s. 64.

¹⁹M. Minkowski, *Czerwińsk...*, s. 12.

²⁰T. Glinka, M. Piaseczki, R. Szewczyki in. *Cuda Polski. Miejsca, które musisz zobaczyć*. Przewodnik. Poznań 1993, s. 51.

²¹M. Plewczyński, M. Wagner, *Grody nadwiślańskie...*, s. 15.

²²E. Wiązowski, *Historia opactwa w Czerwińsku*. Czerwińsk-Wyszogród 1975, mps, s. 11.

²³R. Stanisławski, *Klasztor w Czerwińsku*. „Polska”. R. 1959, nr 8, s. 34.

²⁴J. Długosz, *Roczniki czyli Kroniki Slawnego Królestwa Polskiego*. Księga 1 i 2. Warszawa 1961, s. 375-376.

nie w oparciu o prawo pisane. W 1452 r. książę Władysław I płocki i Bolesław IV czerski obradowali w Czerwińsku nad ustawodawstwem dla Mazowsza²⁵.

Szczyt rozwoju Czerwińsk przeżywał w XV i XVI w., jako ważny punkt handlu zbożem. Działała w nim liczna grupa kupców, znaczna część mieszkańców trudniła się rzemiosłem, rolnictwem i rybołówstwem i transportem rzeczonym. W oparciu o dogodną drogę wodną, którą stanowiła Wisła, szczególnie po pokoju toruńskim w 1466 r. rozwinął się handel. W 1525 r. król Zygmunt I wydał przywilej zwalniający mieszczan czerwieńskich od opłat za transport zboża, drewna i innych artykułów przewożonych Wisłą, Narwią i Bugiem w stronę Gdańska i Krakowa. W 1537 r. drugie miejsce w wywozie zboża przez komorę wodną włocławską po biskupie płockim osiągnął opat czerwieński. W mieście zatrzymywali się kupcy sprzedający różne towary przywiezione nawet z zagranicy. W XVI stuleciu w samym tylko Czerwińsku było 3 i ½ łani gruntów, w 1578 r. miasto liczyło około 500 mieszkańców²⁶. W Czerwińsku gościli królowie polscy. Przebywał tu król Zygmunt III Waza w czasie podróży Wisłą z Warszawy do Szwecji w 1593 r. oraz król Jan Kazimierz, który w kościele zawiesił jako wotum chorągwie zdobyte w walkach z Kozakami w 1651 r. Podczas „potopu” szwedzkiego w drugiej połowie XVII w. Czerwińsk stracił aż 85% zabudowy, gwałtownie obniżyła się liczba ludności. Miarę zniszczeń w następnych latach dopełniły choroby zaraźliwe — „morowe powietrze”²⁷. Na początku XIX w. Czerwińsk był już tylko małym miasteczkiem, niszczone przez klęski żywiołowe, jak powódź w 1809 r. i zaraza w 1812 roku²⁸.

W wyniku trzeciego rozbioru Polski miasteczko znalazło się pod panowaniem pruskim, a dobra biskupstwa płockiego przejął rząd pruski. Po rozbiorach i wojnach napoleońskich ubogie miasteczko liczyło niespełna 500 mieszkańców, którzy utrzymywali się głównie z pracy na Wiśle. W 1869 r. Czerwińsk wraz z 15 innymi miastami północnego Mazowsza ukazem rządu carskiego utracił prawa miejskie i przemianowany został na osadę. Był to odwet władz carskich za aktywny udział mieszkańców w powstaniu styczniowym, w którym wyróżnił się oddział miejscowego stolarza Piotra Łukaszewskiego²⁹.

Na przełomie XIX i XX w. nastąpiło ożywienie gospodarcze miejscowości, znajdowało się w niej 79 domów, z tego sześć murowanych, była bożnica

²⁵A. Dybowska, J. Żaryn, M. Żaryn, *Polskie dzieje...*, s. 64.

²⁶M. Plewczyński, M. Wagner, *Grody nadwiślańskie...*, s. 16.

²⁷J. B. Nyciek, *Województwo płockie...*, s. 41.

²⁸M. Plewczyński, M. Wagner, *Grody nadwiślańskie...*, s. 16.

²⁹M. Minkowski, *Czerwińsk...*, s. 12-13.

żydowska, dwie szkoły elementarne i siedziba zarządu gminnego, sześć razy w roku odbywały się jarmarki³⁰. Po pierwszej wojnie światowej nie pozostały w Czerwińsku większe szkody. W okresie międzywojennym wzrosła liczba mieszkańców, sięgając 1700 osób. Żyło tu wielu żwirowników i piaskarzy, mieli oni swoje barki i statki³¹. W czasie okupacji hitlerowskiej całkowitej zagładzie uległa ludność żydowska, stanowiąca 50% mieszkańców Czerwieńska. Od jesieni 1944 r. Czerwińsk był bezpośrednim zapleczem frontu³². Po drugiej wojnie światowej na miejscowym cmentarzu pozostała zbiorowa mogiła żołnierzy polskich poległych we wrześniu 1939 r. oraz kwatera mieszkańców Czerwieńska zamordowanych w 1945 roku³³. Na przełomie XX i XXI w. centrum administracyjno-usługowe Czerwieńska przeniesiono w okolice drogi dojazdowej od skrzyżowania szos Warszawa — Płock — Płońsk.

2. Rys historyczny klasztoru

Dzieje klasztoru i opactwa w Czerwińsku były przedmiotem badań wielu historyków, lecz nie zostały wyjaśnione. W oparciu o wzmiankę źródłową o Czerwińsku w *falsyfikacie mogileńskim* sformułowano niepotwierdzoną dotąd hipotezę o obecności w Czerwińsku już przy końcu XI w. benedyktynów. Wg innej hipotezy na przełomie XI i XII w. osiaść tu miała grupa kanonicka starszego typu, którą dopiero w późniejszym okresie zastąpili kanonicy regularni. Kolejna z hipotez sugerowała, że założone przez Piotra Włosta opactwo w Czerwińsku było filią opactwa św. Wiktora w Paryżu. Z hipotezą tą powiązany został stosunkowo późny przekaz M. Gomborowicza z XVII-XVIII w., który jako datę powstania klasztoru podał rok 1129³⁴. W opisie *Dziejów świątyni i klasztoru w Czerwińsku* na łamach „Posłańca z Jasnej Góry Czerwińskiej” podano, że na jednym z obrazów miał znajdować się napis: „Alexander epis. Plocen. Praecipuus Fun. Ordinus C.R.L., quasin Canon. Cerocnen: collocavit circa Annus 1060”³⁵. Poglądy te korespondowały z lokalną, lecz zniekształconą i późno sformułowaną tradycją klasztorną, wg której „komes Piotr Dunin kościół czerwieński z kamienia ciosanego zbudował w Roku Pańskim 1117” i tę

³⁰M. Plewczyński, M. Wagner, *Grody nadwiślańskie...*, s. 116.

³¹M. Minkowski, *Czerwińsk...*, s. 13.

³²M. Plewczyński, M. Wagner, *Grody nadwiślańskie...*, s. 117.

³³J. B. Nyciek, *Województwo płockie...*, s. 41.

³⁴M. Lecko, *Czerwińsk nad Wisłą...*, kol. 841.

³⁵„Aleksander biskup płocki, właściwy, główny fundator zakonu Kanoników Regularnych Luteranów, których na kanonii czerwieńskiej umieścił około 1060 r.”. *Dzieje świątyni i klasztoru w Czerwińsku*. „Posłańca z Jasnej Góry Czerwińskiej”. R. 1:1926, nr 3, s. 3.

datę jako rok założenia klasztoru w Czerwińsku przyjęła cała niemal starsza literatura. Natomiast wg *Spominków Sochaczewskich*, także wątpliwie pewnego źródła z XIV-XV w.: „W roku 1124 Aleksander Biskup płocki za czasów Bolesława ufundował kościół w Czerwińsku ku czci błogosławionej Dziewicy Marii” i choć Aleksander z Malonne objął rządy diecezją płocką dopiero w 1129 r., jego inicjatywa lub współudział w fundacji klasztoru przyjęte zostały przez całą współczesną literaturę. Spisane w XV w. *Spominiki Płockie* zawierają dokonaną przez bpa Aleksandra fundację kościoła w Czerwińsku w 1055 r., co uznano za pomyłkę pisarza, który rok 1155 zamienił na 1055³⁶.

Najstarszy, autentyczny dokument odnoszący się do klasztoru w Czerwińsku to *bullia protekcyjna* papieża Hadriana IV z 1155 r.. Pod tą właśnie datą przeor z Czerwieńska Gwidon otrzymał od Hadriana IV bullę i z jej treści wynikało, iż wówczas istniał już w Czerwińsku kościół pw. Panny Maryi i klasztor kanoników regularnych. Następny dokument, znany jedynie z kopii sporządzonych w XV-XVI w. odnosił się do 1161 r. i dotyczył zjazdu z okazji konsekracji kościoła w Łęczycy, na którym Bolesław Kędzierzawy i Henryk Sandomierski poczynili dalsze nadania klasztorowi czerwieńskiemu. Trudno zatem odrzucić wniosek Teresy Mroczo, iż obydwa dokumenty dowodzą, że materialne podstawy fundacji czerwieńskiej ustalone zostały w wyniku wspólnej akcji władzy duchowej i świeckiej.

To jednak i tak nie wyjaśnia sprawy czy współudział książąt ograniczył się tylko do Bolesława Kędzierzawego i Henryka Sandomierskiego, gdyż zachowany w dwóch wersjach dokument Konrada Mazowieckiego z 1222 r. pozwala odnieść czas powstania klasztoru do panowania Bolesława Krzywoustego. Jeżeli ów władca miał założyć podwaliny fundacji czerwieńskiej, to jej założenie przypadałoby jednak na lata 1129-1138, tj. od objęcia rządów diecezją płocką przez bpa Aleksandra a śmiercią księcia Bolesława Krzywoustego.

W sferze hipotez pozostało ponadto pochodzenie konwentu i filiacja klasztoru. Nastarsza z hipotez łączy mnichów czerwieńskich z kongregacją laterańską, a ta zorganizowała się dopiero na początku XVw. Tradycja związku kanoników czerwieńskich z placówką na Lateranie znajduje pewne uzasadnienie w regestach papieskich, bowiem następnego dnia po wystawieniu bulli dla klasztoru w Czerwińku, papież Hadrian IV potwierdził dobra kanoników laterańskich. Pozyskanie bulli przez klasztor czerwieński łączono z osobą biskupa wrocławskiego Waltera, ale w tekście bulli wzmiankowano, że dokument

³⁶T. M r o c z k o, *Czerwińsk romański...*, s. 7-8.

wystawiony został na prośbę przeora czerwieńskiego Gwidona. Wysunięte zostały także przypuszczenia o związku Czerwieńska z kongregacją we flandryjskim Arrouaise oraz inny pogląd, że klasztor w Czerwińsku obsadzili zakonnicy przybyli z Liège we Francji. Z diecezji leodyńskiej pochodził bp Aleksander z Malonne, a jego rządy w Płocku były okresem silnej infiltracji wpływów lozańskich na Mazowszu. W jego otoczeniu znajdować się musiało również duchowieństwo przybyłe z nim do odległej Polski³⁷.

Zakonnicy czerwieńscy zgodnie ze swoją tradycją zajmowali się zasadniczo liturgią i nauką, lecz z uwagi na brak duchowieństwa diecezjalnego, oddawali się także pracy duszpasterskiej zwłaszcza w kilkunastu parafiach należących do opactwa, włączając się tym samym do chrystianizacji Mazowsza. Na życzeniem książąt mazowieckich w klasztorze kształcił się „kwiat młodzieży szlacheckiej”³⁸. Kanonicy czerwieńscy pierwsi na Mazowszu zorganizowali opiekę społeczną, dbali również o sprawę obronności kościoła i klasztoru. Od 1254 r. w klasztorze znajdował się szpital³⁹, dom opiekuńczy dla chorych, biednych pielgrzymów i kupców. Zakonnicy prowadzili także szkoły ludowe dla młodzieży ziemi wyszogrodzkiej i zakroczymskiej⁴⁰. Opactwo zdobyło na Mazowszu poważną pozycję polityczną i ekonomiczną, stało się najbogatsze na Mazowszu⁴¹. Sprzyjały temu liczne przywileje i nadania, jakimi obsypywali je kolejni książęta mazowieccy⁴². Papież Leon X sporządził bullę udzielającą klasztorowi czerwieńskiemu wszystkich przywilejów, immunitetów i egzempcji, jakie posiadała Kongregacja Kanoników Lateraneńskich⁴³. Przywileje klasztoru zebrał w tzw. *Kodeksie czerwińskim* w 1475 r. opat Rafał⁴⁴.

Pod koniec XVI w. królowie polscy przywłaszczyli sobie prawo bezpośredniej nominacji opatów czerwieńskich, których jednak każdorazowo zatwierdzała Stolica Apostolska⁴⁵. Pierwsi opaci komendatoryjni pozostawali w zgodzie z zakonnikami, później jednak nieporozumienia nabrzmiewały i mnożyły się. W 1737 r. podpisany został konkordat wschowski, określający stosunek opatów komendatariuszy do ich konwentów i na mocy jego postanowień klasztor czerwieński od 1740 r. posiadał dwóch opatów: komendatoryjnego

³⁷T. Mroczko, *Czerwińsk romański...*, s. 8-9.

³⁸Wspomnienia z wizyty w Czerwińsku..., s. 5.

³⁹J. Kłoczowski, *Zakony na ziemiach polskich w wiekach średnich*. W: *Kościół w Polsce*. Red. J. Kłoczowski. T. I. Kraków 1968, s. 451.

⁴⁰M. Plewczyński, M. Wagner, *Grody nadwiślańskie...*, s. 15.

⁴¹M. Lewko, *Czerwińsk nad Wisłą...*, kol. 841.

⁴²J. B. Nyciek, *Województwo płockie...*, s. 40-41.

⁴³H. Folwarski, *Poczet opatów...*, s. 16-17.

⁴⁴M. Lewko, *Czerwińsk nad Wisłą...*, kol. 840.

⁴⁵H. Folwarski, *Poczet opatów...*, s. 26.

i klasztornego (klustralnego)⁴⁶. Wprowadzenie w życie podziału dóbr klasztornych na dwie części nastąpiło w klasztorze 21 V 1740 r. Zdaniem Henryka Folwarskiego godność opatów czerwińskich piastowało ok. 50 osób: w tym 24 bądź więcej z zakonu kanoników regularnych w latach 1155-1159, 18 komendatoryjnych (1593-1819) oraz 8 klustralnych (1740-1819). Opat Jakub Kula (1530-1538) dokonał modernizacji oraz przebudowy obiektów klasztornych i kościoła, a opat klustralny Jan Zdźarski (1767-1775) zajął się odbudową klasztoru, zmienił znaczną część dachu na klasztorze oraz założył nowe pokrycie nad kaplicą św. Augustyna⁴⁷.

17 IV 1819 r. arcybiskup warszawski Franciszek Skarbek Malczewski przeprowadził kasatę kilku klasztorów, a wśród nich klasztoru kanoników regularnych w Czerwińsku. Gmach zniesionego konwentu oddano norbertankom usuniętym z Płocka, gdzie zajmowane przez nie budynki zamieniono na szpital wojskowy⁴⁸. Członkowie zniesionego klasztoru, podobnie jak ich opat zostali wyznaczeni przez biskupa płockiego Adama Michała Prażmowskiego do pracy duszpasterskiej na terenie diecezji. Miejsce ich zajęły norbertanki, które zamieszkiwały i pracowały w nim do czasu przeniesienia się 9 X 1902 r. do Imbramowic. W Czerwińsku natomiast jako proboszcz pozostał przeor konwentu ks. Onufry Barcikowski z dwoma wikariuszami. Po jego śmierci 28 III 1833 r.⁴⁹ mianowano komendantem w Czerwińsku ks. Sebastiana Kowalewskiego i od tego czasu duszpasterstwo w Czerwińsku sprawowali kapłani świeccy⁵⁰, a obiekt pozbawiony prawowitych właścicieli i zabezpieczenia materialnego ulegał dewastacji. O ile kościół romański, choć kilkakrotnie przebudowywany w okresie renesansu i baroku, nadal przyciągał swoją architekturą i wystrojem, to mury klasztorne odstraszały ruiną. W 1907r. rozebrano skrzydło zachodnie, zwane Jagiełłowym lub zamkowym, stanowiące 40% głównego zrębu klasztoru, a za zarobione ze sprzedaży cegły pieniądze zabezpieczono pozostałe ruiny.

Starania ks. kan. Eugeniusza Gruberskiego o obsadzenie w Czerwińsku zakonników przyczyniły się do tego, że gospodarzami obiektów sakralnych w Czerwińsku zostali salezjanie. Pierwszym z nich był ks. Stanisław Łukaszew-

⁴⁶Kanonicy Regularni w Polsce. W: *Encyklopedia kościelna*. T. 9. Warszawa 1876, s. 463.

⁴⁷H. Folwarski, *Poczet opatów...*, s. 21-22, 56-68, 78-79.

⁴⁸M. Plewczyński, M. Wagner, *Grody nadwiślańskie...*, s. 117; J. Pietrzykowski, *Nowicjat salezjański w Czerwińsku 1924-1994*. „Seminare. Poszukiwania Naukowo-Pastoralne”. T. 11: 1995, s. 353-357.

⁴⁹Wg niektórych opracowań do 1855 r. Por. L. Kaliński, *Rodzina salezjańska w Polsce. Wykaz domów i osób w 100-lecie śmierci św. Jana Bosko*. Warszawa 1988, s.134; J. Pietrzykowski, *Nowicjat salezjański...*, s. 342 – 343.

⁵⁰H. Folwarski, *Poczet opatów...*, s. 78-79.

ski przybył 10 IX 1923 r. i pozostał jako proboszcz parafii i kustosz sanktuarium. Na mocy dekretu biskupa płockiego Antoniego Nowowiejskiego z 13 XII 1923 r. zespół budynków byłego opactwa kanoników regularnych kościoł i klasztor stanowiące własność Kurii Diecezji Płockiej, oddano Towarzystwu Salezjańskiemu w wieczystą dzierżawę na 99 lat⁵¹. Natomiast dekretem z 6 V 1924 r. przełożony generalny Zgromadzenia Salezjańskiego ks. Filip Rinaldi erygował w Czerwińsku dom nowicjacki. Dom zakonny powstał 24 X 1924 r., natomiast przyjazd nowicjuszy nastąpił 25 XI 1924 r.⁵². W czasie okupacji hitlerowcy usunęli z klasztoru większość salezjanów i nowicjuszy, a urządzili szkołę dla niemieckiej żandarmerii. Parafia jednak funkcjonowała⁵³. Z kościoła Niemcy zabrali trzy zabytkowe dzwony, romańską antabę z XII w., dwie cenne kapy, a z klasztoru zabytkowe dokumenty i meble. Zniszczeniu uległy gotyckie freski w kaplicy domowej, którą Niemcy zamienili na magazyn świeżego chleba. Reszty dewastacji wyposażenia klasztoru dokonali żołnierze radzieccy i okoliczni mieszkańcy⁵⁴. Po zakończeniu działań wojennych 7 II 1945 r. salezjanie w klasztorze umieścili chłopców — sieroty wojenne z Warszawy, nowicjat zaś ponownie zaczął funkcjonować od 17 IX 1945 r. W drugiej połowie XX w. staraniem salezjanów rozebrane skrzydło klasztoru zostało zrekonstruowane.

3. Kościół czerwiński

Świątynię pw. Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny, z największym w Polsce zespołem fresków⁵⁵, podobnie jak klasztor wzniesiono w stylu romańskim ok. 1148 r. Rzadkim okazem kunsztu kamieniarki artystycznej pozostał częściowo zrekonstruowany romański portal z pierwszej połowy XII w. Wydłużona trzynawowa bazylika bez transeptu z trzema wschodnimi apsydami, kryta pierwotnie drewnianym pułapem belkowym, wzniesiona z regularnych ciosów granitowych licujących mury obwodowe i pięciokondygnacyjne wieże, miała prawdopodobnie westwerk i emporę. Pochodząca z XII i XIII w. romańską polichromię kaplicy południowej z bogactwem kompozycji figuralnych. zakwalifikowano do unikalnych w Polsce świadectw wysokiej kultury rodzimej. Autor malowideł nawiązał do dwóch podstawowych prawd historii zba-

⁵¹A. Świda, *Towarzystwo Salezjańskie. Rys historyczny*. Kraków 1984, s. 122-123; J. Pietrzykowski, *Nowicjat salezjański...*, s. 343.

⁵²Archiwum Zakładowe w Czerwińsku. Kronika 1923-1939, b. sygn., b. pag., J. Pietrzykowski, *Salezjanie w Polsce 1945-1989*. Warszawa 2007, s. 44; Tenże, *Nowicjat salezjański...*, s. 347.

⁵³J. Pietrzykowski, *Salezjanie w Polsce 1945-1989*. Warszawa 2007, s. 30.

⁵⁴T. Glinka, M. Piasecki, R. Szewczyki i in., *Cuda Polski...*, s. 51.

wienia: 1. Bóg od początku postanowił człowieka zbawić, 2. Drogą do zbawienia pozostała wiara w Chrystusa przez pośrednictwo⁵⁶.

Pierwszej częściowej przebudowy świątyni dokonano przed połową XIII w. wprowadzając przekształcenia we wschodniej części południowej nawy bocznej. Dalsze zmiany nastąpiły w epoce gotyku – główne nasilenie prac budowlanych nastąpiło pod koniec XIV w., a na początku XV w. dokonano w dość szerokim zakresie gotyzacji wnętrza, nad którym czuwał opat Rafał (1497-1538). Ostatnim wreszcie etapem gruntownej przebudowy kościoła była barokizacja dokonana za opata komendatoryjnego Mikołaja Szyszkowskiego (1632-1634)⁵⁷. Opat Rafał w 1497 r. wybudował wieżę gotycką, w której umieścił duży dzwon noszący jego imię. Była to wieża obronna i służyła jednocześnie za bramę wejściową na plac kościelny. Rozbudował również wschodnią, między wieżową część kościoła. Opat Jakub Kula pułap w kościele zastąpił sklepieniem, zaopatrzył w liczne szaty liturgiczne. Pierwszy opat komendatoryjny Andrzej Batory (1593-1599) wyjednał u papieża Pawła V 9 IX 1610 r. dla kościoła przywilej ołtarza uprzywilejowanego, co wprowadził w życie biskup płocki Marcin Szyszkowski 8 III 1611 r. Na polecenie opata Mikołaja Szyszkowskiego ok. 1633 r. wstawiono nowy wielki ołtarz i umieszczono pod nim grobowiec dla zmarłych opatów, zabudowano nową zakrystię oraz wstawiono nowe okna w całej świątyni. Opat komendatoryjny Karol Ferdynand (1634-1641) w testamencie sporządzonym 10 IV 1652 r., kościołowi klasztornemu подарował srebrną figurę św. Jakuba z relikwiami św. Fortunaty. Opat komendatoryjny Mikołaj Kronsnowski (1651-1653) 24 IX 1651 r. konsekrował kościół klasztorny⁵⁸.

Można przypuszczać, że kościół czerwieński od początku poświęcony był Maryi. Ponadto przekaz głoszący, że fundatorem kościoła w Czerwińsku był bp Aleksander z Malone „*Spominki Sochaczewskie*” uzupełniają: „W roku 1124 Aleksander biskup płocki za czasów Bolesława ufundował kościół w Czerwińsku ku czci błogosławionej Dziewicy Maryi”⁵⁹. W artykule wyjaśniającym *Skąd Jasna Góra?*, redaktorzy „*Posłańca z Jasnej Góry Czerwieńskiej*” napisali: „miejsce to wybrali nasi ojcowie dla Maryi, tu wystawili Jej świątynię i nazywali ją przez wieki długie Jasną Górą Czerwieńską”⁶⁰. W 1967 r. odbywały się uroczystości nadania kościołowi w Czerwińsku godności Bazyliki Mniejszej⁶¹.

⁵⁶M. Lewko, *Czerwińsk nad Wisłą...*, kol. 841.

⁵⁷T. Mroczko, *Czerwińsk Romański...*, s. 11-12.

⁵⁸H. Folwarski, *Poczet opatów...*, s. 17, 22-38.

⁵⁹T. Mroczko, *Czerwińsk romański...*, s. 7.

⁶⁰*Skąd Jasna Góra?...*, s. 1; *O Czerwińsku mówią wieki...*, s. 2-3

⁶¹L. Kaliński, *Rodzina salezjańska...*, s. 135; W. Załeski, *Sanktuaria polskie...*, s. 248.

4. Cudowny obraz Matki Boskiej Pocieszenia

Początki dziejów cudownego obrazu Matki Bożej Czerwieńskiej nie są bliżej znane, ale od dawna wiadomo było, że obraz stanowił kopię obrazu MB Śnieżnej, umieszczonego w rzymskiej bazylice Matki Bożej Większej, który wg tradycji namalował św. Jana Ewangelista. Kopia czerwieńska jest jednak znacznie większa od oryginału, bowiem rzymski obraz z bazyliki Maria Maggiore ma wymiary 38 na 29 cm, a wielkość kopii z Czerwińska wynosi 275 na 125 cm. Cienkie płótno, na którym powstał obraz czerwieński przyklejone zostało do deski lipowej. Dolnej części ramy obrazu nadano kształt prostokątny, górną zaś część zaokrąglono łagodnym łukiem.

Artysta przedstawił Maryję w postaci stojącej, trzymającej na lewym ręku nieco podrośnięte już Dziecię Jezus, ze skrzyżowanymi dłońmi opuszczonymi ku dołowi, z poważnym, lekko przyćmionym obliczem oraz z przenikliwym, ale niezwykle łagodnym spojrzeniem oczu zawierającym ładunek dobroci i miłości. Nad głową Maryi umieścił dwóch unoszących się aniołów podtrzymujących spoczywającą na Jej skroniach koronę. Jezusa ukazał z lekko podniesioną głową, z twarzą nieco jaśniejszą, kędzierzawymi włosami, bez korony, z książką do nabożeństwa w lewym ręku. Niebieskie suknie obydwu przedstawionych postaci przyozdobił złotymi liliami.

Trudno dokładnie określić, kiedy i przez kogo namalowany został obraz Matki Bożej Czerwieńskiej. Najbardziej popularna hipoteza autorstwo przypisuje Łukaszowi z Łowicza, malarzowi żyjącemu w XVI w., który zaangażowany był w Czerwińsku w jakąś inną pracę, ale zanim zdołał opuścić Czerwińsk zamknął się w pokojach opackich i namalował obraz będący powiększoną kopią obrazu „Maria Maggiore”. Nie można mimo wszystko wykluczyć ewentualności, że Łukasz z Łowicza dokonał jedynie renowacji czerwieńskiego obrazu. Po barokizacji kościoła, którą przeprowadzono na początku XVII w. sprowadzono do Czerwińska wykonany w Krakowie, stylowy ołtarz główny. Wizerunek MB Czerwieńskiej do czasu umieszczenia go w tym ołtarzu przechowywano w skarbcu⁶². Do tej wersji wydarzeń nawiązuje barwne opowiadanie⁶³. Przyj-

⁶²W. Załuski, *Cudowny Obraz Matki Boskiej Czerwieńskiej*. W: *Cudowne obrazy Bogurodzicy Diecezji Płockiej*. Kielce 1905, s. 114-116.

⁶³Przed odpustem Matki Bożej, który miał odbyć się w Czerwińsku za opata Mikołaja Krasnowskiego, malarz nie zdążył na namalować obrazu, który miał znaleźć się w głównym ołtarzu, ale zakrystianin zauważył, że wymiary przechowywanego obrazu Maryi odpowiadały wymiarom ram nowego ołtarza, w których miał znaleźć się nie namalowany obraz i postanowił prosić opata, by pozwolił umieścić w ołtarzu obraz ze skarbcza. Po uroczystości miał on wrócić z powrotem do skarbcza. Na odpustowej sumie sprawowanej przez opata, z trudem odsłonięto umieszczony nocą w ołtarzu przez zakrystianina i kustosa obraz, który bardzo spodobał się wiernym. Wieczorem, kiedy skoń-

mując hipotezę głoszącą, że autorem obrazu był Łukasz z Łowicza, nasuwają się niejasności odnoszące się do innych wydarzeń. Już pod koniec czerwca 1410 r. przybył do Czerwieńska Jagiełło, aby błagać Maryję o zwycięstwo pod Grunwaldem⁶⁴. W ciągu trzech dni, przez które Władysław król Polski wraz z księciem Aleksandrem stał nad Wisłą, „święto Najświętszej Maryi Panny przypadające w środę obaj ze starszyzną swoją i rycerstwem obchodzili”⁶⁵.

Przywołane argumenty raczej podważają przypisywanie autorstwa kopii rzymskiej Madonny Łukaszowi z Łowicza, ale nie można również owego zagadkowego problemu skwitować jednoznacznym rozstrzygnięciem, gdyż w Czerwińsku mógł istnieć inny, obraz Maryi i w takim przypadku należałoby przypuszczać, że był on równie sławny. O wizerunku takim nie ma jednak żadnej wzmianki, nasuwa się również inne pytanie: czy tak cenny obraz mógłby zaginąć bez wieści?

Celem sprawdzenia i zbadania cudów, o których stało się głośno biskup płocki Karol Ferdynand Waza (wcześniej opat komendatoryjny w Czerwińsku) wyznaczył komisję złożoną z sufragana płockiego biskupa Wojciecha Tolibowskiego, kanonika pułtuskiego i warszawskiego ks. Mateusza Jagodowicza oraz ks. Ryszczewskiego. Komisarze przybyli do Czerwieńska 1 II 1648 r., i po przesłuchaniu wiarygodnych świadków, którzy sami doznali cudów za pośrednictwem Matki Bożej Czerwieńskiej bądź byli ich naocznymi świadkami, wydali dekret orzekający o cudowności obrazu, który ordynariusz płocki zatwierdził,

czyły się odpustowe uroczystości, bracia zakonnicy zaryglowali drzwi świątyni i udali się do swoich cel na spoczynek. Między godziną 22 a 23 dwaj zakonnicy dostrzegli w świątyni dziwne światło. Przerażeni zbliżyli się do okna kapitułarza i zobaczyli w ołtarzu siedem płonących świec oraz odsłonięty obraz. Zaskoczeni mnisi pamiętali, że przed zamknięciem kościoła obraz został zasłonięty. Na dodatek sześć spośród lichtarzy, na których ujrzeni później płonące świece zostało po uroczystościach zestawionych z ołtarza, a siódmy — mosiężny od dawna nieużywany znajdował się przedtem w zakrystii. Obydwaj bracia natychmiast pośpieszyli do przeora, który przechowywał u siebie klucze od kościoła. Niebawem inni wyrwani ze snu mnisi pośpieszyli za przeorem i przekonawszy się, że drzwi świątyni były dobrze zamknięte, otworzyli zakrystię, a po wejściu do prezbiterium „uderzyła” ich ogromna jasność, bijąca od obrazu oraz płonących świec. Z rozkazu przeora zaczęto dzwonić „*Rafalem*”. Wkrótce kościół wypełnił się przebudzonymi ze snu mieszkańcami Czerwieńska, którzy wysłuchawszy wyjaśnień przeora zaczęli długie modły. Zdarzenie to wg tradycji miało zaistnieć 5 VIII 1672 r. i zadecydowało, że obraz na zawsze już pozostał w ołtarzu. Opowiadanie rozrosło się do rozmiarów tradycji i nawiązywał do niej tekst ryciny wypisany przez kanoników regularnych na szychu obrazu: „Skąd ludzie różnych stanów dotychczas to miejsce z nabożeństwem wielkim nawiedzali; do niego się w potrzebach swoich jako do Asyllum uciekali. Nie chce tedy Bóg Wszechmogący miejsca tego od postronnych narodów w zapomnienie puścić, nowymi cudami, obraz Matki swojej Panny Najświętszej, od dawnych czasów w schowaniu będący, potem w wielki ołtarz wstawiony, światłem i ogniem po kilka razy przez siedem świec w nocy cudownie zapalonych, gorejących objaśnił, który ogień na zwykły nie działał i świec w ogniu nie ubywało. Te cuda poczęły się od R. P. 1647 piątego sierpnia”. W. H. G a w a r e c k i, *Wiadomość o starożytnym klasztorze kanoników regularnych laterańskich w mieście Czerwińsku niegdyś istniejącym*. „Pamiętnik Religijno-Moralny”. T. 10: 1846, s. 219.

⁶⁴Skąd Jasna Góra?..., s. 1.

⁶⁵T. M r o c z k o, *Czerwińsk romański...*, s. 6.

„polecając obraz ten publicznie cudownym nazywać i głosić. Odtąd wzmogła się jeszcze cześć Najświętszej Matki w Czerwińsku”⁶⁶.

W 1688 r. staraniem przeora konwentu czerwieńskiego, Franciszka Jagodowicza obraz „ozdobiono sukienkami srebrnymi, suto złożonymi i dwiema takimi kopronami, w drogie kamienie bogatymi”⁶⁷. W 1696 r. proboszcz parafii w Czerwińsku (później biskup chełmińskiej) Stanisław Świącicki obraz „ozdobił licznymi klejnotami i wzbogacił hojnie odpustami nadanymi przez papieża Innocentego”⁶⁸.

W 1934 r. ufundowano na obraz nową zasłonę, przedstawiono na niej postać założyciela Zgromadzenia Salezjańskiego — św. Jana Bosko modlącego się do zajmującej centralne miejsce na zasłonie, unoszącej się w obłokach nad czerwińskim kościołem i nad wodami Wisły Najświętszej Maryi Panny Wspomożycielki Wiernych.

6 IX 1970 r. dzięki staraniom przełożonych salezjańskiej Inspektorii św. Stanisława Kostki i ówczesnego kustosza sanktuarium ks. dra Kazimierza Dębskiego⁶⁹. Prymas Tysiąclecia dokonał koronacji cudownego obrazu Pani Mazowska w Czerwińsku⁷⁰. W uroczystości wzięło udział kilka tysięcy wiernych, liczne duchowieństwo i wielu członków Episkopatu Polski. Złote korony, które wówczas przyozdobiły cudowny obraz poświęcił w Rzymie papież Paweł VI, a w bulli zezwalającej na nałożenie koron napisał: „[...] Dowiadujemy się, że w świątyni dedykowanej Zwiastowaniu Najświętszej Marui Panny znajdującej się w mieście Czerwińsku na terenie diecezji płockiej, najwyższą czcią jest otoczony znakomity i starożytny obraz Najświętszej Maryi Panny. Ta bowiem świątynia już w odległych czasach sławna dzięki wspaniałemu klasztorowi, powierzonemu najpierw Kanonikom Regularnym Laterańskim, a następnie zakonnikom ze Stowarzyszenia świętego Franciszka Salezego odwiedzana jest przez liczne rzesze wiernych, którzy przybywają tu nie tylko z pobliskich, lecz i z dalszych okolic, aby w wypowiedzianym hołdzie miłości czcić obraz Najświętszej Maryi Panny[...]. Jakkolwiek z uwagi na wyjątkową praktykę pobożności maryjne, która trwa od dawnych czasów nigdy Najmiłociwsza Matka nie pozostawała obojętna wobec potrzeb Polaków, to jednak przede wszystkim w naszym wieku, w czasie publicznych nieszczęść i wydarzeń wojennych oto-

⁶⁶A. Friedrich, *Historie cudownych obrazów NMP w Polsce*. T. 3. Kraków 1908, 100-102.

⁶⁷W. Załuski, *Cudowny Obraz...*, s. 116.

⁶⁸Tamże, s. 116.

⁶⁹*Kult Czerwińskiej Pan i jego dzieje*. „Nostra. Biuletyn Salezjański”. R. 25: 1970, nr 6, s. 3.

⁷⁰„O dies felix memoranda fastis”. *Przebieg uroczystości koronacyjnych*. „Nostra. Biuletyn Salezjański”. R. 25: 1970, nr 6, s. 5-9.

czyła ich szczególną opieką niebieską i darzyła obfitością swoich darów [...]”⁷¹.

Podniosłym obchodom pierwszej rocznicy koronacji, które odbyły się 12 IX 1971 r. przewodniczył sługa Boży Jan Paweł II, wówczas jeszcze jako metropolita krakowski kard. Karol Wojtyła. Obecność swoją w tym dniu upamiętnił okolicznościowym wpisem do *Pamiętkowej księgi parafialnej*: „Na pamiątkę pierwszej rocznicy koronacji obrazu Matki Bożej Czerwińskiej [...] z prośbą o pamięć wobec Pani Cerwińskiej”⁷².

Nocą poprzedzającą sobotę 13 IX 1976 r. zostały skradzione z obrazu obydwie złote korony. Odnalezione korony wróciły z powrotem na obraz, bowiem 15 VIII 1977 r. biskup płocki Bogdan Sikorki dokonał rekononacji cudownego obrazu Matki Bożej.

6. Kult

Czerwińsk od bardzo dawna był prężnym ośrodkiem kultu maryjnego⁷³. Jedną z form wdzięczności okazywanej za otrzymane łaski były pielgrzymki i składane wota. W roku 1840 w Czerwińsku było 133 wot, z których zachowało się 103. Zabrakło jednak najważniejszych — królewskich. Wota zawieszała królowie polscy, książęta mazowieccy, biskupi, magnaci, lud, miasta, bractwa religijne i rodziny⁷⁴.

Jagiello nie ominął Czerwieńska również w drodze powrotnej spod Grunwaldu. Jako wotum za odniesione zwycięstwo złożył hełm, „rzeczony z drutu żelaznego tak zwaną misiurkę i szyszak. Wydarzenie to pięć wieków później upamiętnione zostało na brązowej płycie, którą przymocowano do ściany prawej nawy kościoła. Na tablicy tej przedstawiono Władysława Jagiełłę składającego dziękczynne wotum przed obrazem Matki Bożej Czerwińskiej i zamieszczono napis: „W pięćsetną rocznicę zwycięskiego pod Grunwaldem boju, w którym oręż polski osiągnął triumf nieśmiertelny, na pamiątkę dawnej chwały, na cześć bohaterskich czynów, z wiarą o wolność i potęgę nieugiętej w jaźmie Ojczyzny, z inicjatywy ks. kan. Eugeniusza Gruberskiego, proboszcza czerwińskiego, pomnik ten wzniosło Roku Pańskiego 1910 własnym sumptem i staraniem Warszawskie Towarzystwo Wioślarskie”.

⁷¹P a w e ł V I, *Bulla papieża zezwalająca na nałożenie koron na obraz Najświętszej Maryi Panny Pocieszenia w Czerwińsku*, Rzym 2 II 1969. „Nostra. Biuletyn Salezjański”. R. 25: 1970, nr 6, s.10.

⁷²Archiwum Parafialne w Czerwińsku. *Księga pamiątkowa parafii*, b. sygn., b.pag.

⁷³Archiwum Diecezjalne Kurii Płockiej. T. *Czerwińsk 1. Akta dekanalne kościoła czerwińskiego czerwińskiego lat 1821-1827*, b. sygn., b. pag.; T. *Czerwińsk 2. Wizyty dziekańskie dekanatu zakroczymskiego 1842 r.*, b. sygn., b. pag. *Kult Czerwińskiej Pani i jego dzieje...*, s. 3-4.

⁷⁴R. S t a n i s ł a w s k i, *Klasztor w Czerwińsku...*, s. 34.

Pani Mazowska pokłonił się również król Zygmunt III Waza, który udając się do Szwecji wiosną roku 1593, modlił się tutaj⁷⁵. Srebrne wotum złożone przez króla Władysława IV przedstawiało tegoż władcę klęczącego przed Matką Bożą Czerwińską i wyciągającego ku Niej rękę. Napis wybity pod spodem informował, że roku 1647 „najjaśniejszy król Polski Władysław IV bliski śmierci za ofiarowaniem się do tego obrazu zdrowie otrzymał i wotum złożył”. Spośród królów Polski na Jasną Górę Czerwińską najczęściej przybywał Jan Kazimierz, który „kilkakrotnie nawiedzał to miejsce, oddając siebie i zagrożone Królestwo opiece Najświętszej Bogurodzicy, po koronacji swojej dziękczynne wota tu składał⁷⁶. Walenty Załuski napisał, że kiedy Kozacy podnieśli bunt obraz „rzewliwie płakał”, a król Jan Kazimierz wraz z królową zdobyte pod Beresteczkiem chorągwie 17 VI 1649 r. zawiesił przed obrazem wspierającej go Bogurodzicy⁷⁷.

Za przykładem władców „garnął się do Czerwińska lud wierny w osobistych i publicznych potrzebach, doznając tu łask i nadzwyczajnych cudów”. Na srebrnej tablicy ofiarowanej przez abpa Macieja Łubieńskiego, przedstawiono tegoż dostojnika kościelnego, klęczącego przed obrazem z następującym napisem: „Najświętszej Bogurodzicy Czerwińskiej cudami słynącej, z powodu uśmierzenia pożaru, który w Skierniewicach, zimowej rezydencji arcybiskupiej nadziemską siłą dnia 6 marca 1650 r. z wielkiego niebezpieczeństwa uśmierzony został: Maciej Łubieński arcybiskup gnieźnieński, narodzony legat tegoż królestwa. Prymas i pierwszy książę koronny, jako dowód wdzięczności i pobożności (względem Matki Bożej Czerwińskiej) wotum tu zawiesił dnia 7 maja tegoż roku⁷⁸.”

Na ścianie prezbiterium kościoła zawieszono duże srebrne wotum, na którym umieszczono modlącą się kobietę, Z napisu zamieszczonego pod spodem możemy dowiedzieć się, że: „Roku 1648 niewiasta ze Smoleńska imieniem Katarzyna przez dwa lata nie mówiąca za nawiedzeniem tego miejsca mowę odzyskała”.

W 1676 r. pod opiekę Czerwińskiej Pani oddał się Zakroczym. Wydarzenie to również upamiętnione zostało na pięknym wotum, na odwrocie którego pisemnie oświadczono: „Przenajświętsza Matko Boża, Tobie ten wdzięczności oddaję upominek; żebyś nas ze wszystkich ścisłości wybawiała przyczyną

⁷⁵M. Fridrich, *Historie cudownych obrazów...*, s. 100.

⁷⁶W. H. Gawarecki, *Wiadomość o starożytnym klasztorze...*, s. 206

⁷⁷W. Załuski, *Cudowne Obrazy Przenajświętszej Bogarodzicielki...*, s. 117.

⁷⁸M. Fridrich, *Historie cudownych obrazów...*, s. 100, 102.

u Syna Twojego. Dziękując i kościoły: żeś ich od szwedzkiego zachowała pożaru, także morowego uchowała powietrza niechronionego. Tobie przypisując i lud swoje zdrowie, prezentuje dziękując i że im zwiaskowie (Szwedzi) nie byli tak szkodliwi, Tobie Panno dzięki oddają. W twej opiece być chcemy na wieki”. Wota Matki Bożej Czerwińskiej złożyły także inne miasta, a wśród nich: Wyszogród, Błonie i Nasielsk.

W 1672 r. wykonano na srebrnej blasze podobiznę Matki Bożej Czerwińskiej, nad którą zamieszczono napis: „Obraz cudami wielkimi słyńący Panny Maryi Matki Jezusa na Jasnej Górze Czerwińskiej w kościele *Canonicorum Reg. Lateran*”. Pod spodem w dole znajdował się widok kościoła i klasztoru, a po obu jego stronach św. Augustyn i św. Antoni Padewski. Drugi napis pod widokiem stanowiła *Krótką historia obrazu...*⁷⁹.

Niezwykłą czią obraz Matki Bożej Czerwińskiej cieszył przede wszystkim w drugiej połowie XVII w., co potwierdzał dalszy ciąg tekstu ze wspomnianej wcześniej ryciny — sztychu — wykonanej w 1672 r. „[...]do tego obrazu uciekają się wszyscy w potrzebach skutki odbierają: zmarli żywot, paraliżem ruszeni, powietrzem morowym i różnymi ciężkimi chorobami złożeni zdrowie, ślepi wzrok, głusi słuch, nie mówiący mowę, pożarem nawiedzeni ratunek obrony biorą [...]. O Gwiazdo wschodu na zachód wschodząca, w Księżstwie Mazowska cudami słyńąca, do Ciebie prośby nasze oddajem, niech w Twej opiece, prosim zostajem, Tyś Matką synów zgodnych w Koronie, zechciej mieć Polskę w swojej obronie”.

Z duchowieństwa diecezjalnego największe zasługi w pielęgnowaniu znaczenia zrujnowanego, okradzonego, a nawet nieco zapomnianego w okresie zaboru rosyjskiego sanktuarium w Czerwińsku poniósł ks. kan. Gruberski. Pod koniec czerwca 1915 r., kiedy istniało niebezpieczeństwo zniszczenia świątyni przez Niemców, którzy z przeciwnej strony Wisły mieli ostrzeliwać rozlokowanych w klasztorze Rosjan, zamierzał on wywieść z kościoła cudowny obraz, by uchronić go przed zniszczeniem. Przedsięwzięcia nie zrealizował, ale ani obraz, ani świątynia nie zostały uszkodzone, mimo że ostrzeliwania obiektu klasztornego trwały dwa dni, a w pobliżu spadło aż 39 pocisków. Ocalenie świątyni parafianie odczytali jako cud i w dowód wdzięczności na placu kościelnym, opodal głównych drzwi świątyni wystawili figurę Matki Bożej Sykstyńskiej i na cokole swego dziękczynnego pomnika umieścili napis, informujący, że „Ukochanej swej Matce za ocalenie kościoła dnia 29 czerwca 1915 r.,

⁷⁹W. Załuski, *Cudowne Obrazy...*, s. 114.

w drugim dniu wojny Europejskiej, wdzięczni parafianie czerwieńscy figurę tę wystawili 8 grudnia 1916 r.”

Decyzją przełożonych Zgromadzenia Salezjańskiego klasztor czerwieński stał się domem formacyjnym: „Salezianie obrali sobie to miejsce na nowicjat, umiejscawiając go niejako u boku świątyni Matki Bożej Czerwieńskiej”⁸⁰. 10 X 1925 r. obłóczyn nowicjuszy dokonywał Generał Towarzystwa Salezjańskiego Sługa Boży ks. Filip Rinaldi, zanim jednak dokonał uroczystej ceremonii „modlił się wpatrzony w cudowny obraz Matki Boskiej”⁸¹. Wielu spośród salezjanów, którzy zdobywali formację zakonną w Czerwińsku udało się na misje. W ciągu 85 lat funkcjonowania nowicjatu w Czerwińsku mury klasztorne opuściło ok. 350 misjonarzy, pracujących na różnych kontynentach świata — począwszy od Europy, idąc przez Bliski Wschód, Azję, Amerykę Północną, Amerykę Południową, Afrykę, kończąc na Australii⁸², a po przemianach politycznych w byłym Związku Radzieckim, Białorusi oraz na Litwie i Ukrainie⁸³.

Od 1926 r. Zgromadzenie Salezjańskie wydawało „Posłańca z Jasnej Góry Czerwieńskiej”. Miesięcznik tytułem nawiązywał do dawnej świetności dziejowej wzgórza: „Opatrzność Boska uczyniła nas stróżami świątyni Matki Boskiej [...]. Dążymy do tego, żeby ta świątynia, która od wieków głosiła chwałę Maryi na Jasnej Górze Czerwieńskiej stała się jak najgodniejszym przybytkiem Niebios Królowej”⁸⁴.

Podczas wieczornicy zorganizowanej 13 XI 1927 r. młodzież czerwieńska zastanawiała się nad zagadnieniem, czy przed Matką Bożą Czerwieńską modlił się św. Stanisław Kostka. Urodził się w pobliskim Rostkowie, mieszkał w Zakroczmie, wiadomo, że żywił głębokie nabożeństwo do Niepokalanej, zatem pytali zwolennicy, czy „będąc tak blisko Jej świątyni na ówczesnej Jasnej Górze Czerwieńskiej, najślawniejszej na Mazowszu, miałby nie nawiedzić Jej cudownego obrazu?”⁸⁵. Podjęty przez młodzież problem nie został rozstrzygnięty, ale prawdopodobieństwo pozostało.

22 XI 1946 r. aktu obłóczyn nowicjuszy dokonał duchowy syn św. Jana Bosko sługa Boży kard. August Hlond. Tak później zrelacjonowano to wydarzenie: „Cudowny Obraz Matki Najświętszej płonie wśród światła i wieńca kwia-

⁸⁰Kronika. „Pokłosie Salezjańskie.” R. 3: 1925, nr 6, s. 70.

⁸¹Czerwińsk. „Pokłosie Salezjańskie.” R. 3: 1925, nr 11, s. 70

⁸²Z. Malinowski, Czerwińsk. „Hejnał Mariacki”. R. 1977, nr 4, s. 10.

⁸³Zob. S. Szmidt, *Wychowankowie WSDTS w Łądzie na misjach (1964-2002)*. W: *50 lat Wyższego Seminarium Duchownego Towarzystwa Salezjańskiego w Łądzie nad Wartą. Księga Jubileuszowa*. Red. M.T. Chmielewski. Łądz 2002, s. 275-312.

⁸⁴Do parafian i przyjaciół naszych. „Posłaniec z Jasnej Góry Czerwieńskiej.” R. 2: 1926, nr 1, s. 1.

⁸⁵Kronika. „Posłaniec z Jasnej Góry Czerwieńskiej.” R. 2: 1927, nr 12, s. 3.

tów. Trudno oprzeć się naporom myśli, które budzą się na widok tej gromadki młodzieży pasowanej na Chrystusa sługi przed Cudownym Obrazem Matki Najświętszej⁸⁶. Kard. Hlond wiele razy celebrował również Msze św. przy ołtarzu Matki Bożej Czerwińskiej, a jego brat, znany muzyk i kompozytor, ks. Antoni Hlondowski, aby dodać bardziej podniosłego charakteru ceremoniom uroczystych odsłoneń i zasłoneń cudownego obrazu, skomponował specjalną fanfarę. To m.in. dzięki niej: „ile razy przed uroczystymi nabożeństwami ze śpiewem przy wtórze organów obraz się odsłania trudno powstrzymać łzy od wzruszenia. Matka Boża przemawia do każdego serca i przenika je do głębi”⁸⁷.

W związku z bliskimi kontaktami utrzymywanymi przez wieloletniego dyrektora administracyjnego wspólnoty salezjańskiej z Czerwińska ks. Franciszka Pytla z Polonią amerykańską, w sanktuarium gościli rodacy ze Stanów Zjednoczonych. M.in. w sierpniu 1977 r. Czerwińsk odwiedził Chór Mieszany im. Fryderyka Chopina z Bufalo i po odsłonięciu cudownego obrazu odśpiewał dla Matki Bożej Czerwińskiej: *Gaude Mater Polonia* oraz *Boże coś Polskę*⁸⁸. O Pani Mazowska pamiętali ci, którzy jako aspiranci, nowicjusze, bądź alumni Studentatu Filozoficznego⁸⁹ kształtowali w Jej Sanktuarium swoje salezjańskie powołanie i zdobywali wiedzę. Część z nich odwiedzała Ją przybywając z misji, inni przywozili powierzonych ich opiece duszpasterskiej parafian.

Niektórzy z pielgrzymów wpisywali się do Księgi pamiątkowej sanktuarium, np.: „Niech Matka Boża błogosławi i otacza opieką Polskę — 26 VIII 1971 r. W.L. z Zambii” „W dniu 29 listopada 1971 r. przybyła w liczbie 160 osób pielgrzymka z Łęga, diecezji płockiej z podziękowaniem Matce Bożej Czerwińskiej wraz z prośbą o opiekę dalszą”. „Wyrazy hołdu dziękczynnego, która króluje w czerwińskim grodzie od wieków za niezapomniane i wzruszające chwile przeżyte u Jej stóp — 12 VI 1972 r.”

„Dziękuję Matce Boskiej Czerwińskiej za uratowanie mnie z wypadku — M.L.”

„Składamy podziękowanie Matce Bożej za opiekę nad naszymi rodzinami i naszym krajem — 19 VII 1974 r.”

„Z pielgrzymką jubileuszową klerycy Seminarium Duchownego w Przemyślu modlili się w Bazylice czerwińskiej i powierzyli się Matce Bożej pod przewodnictwem swojego profesora — 29 VI 1974 r.”⁹⁰. Wpisy współbrzmia

⁸⁶*Historyczne oblóczyny w Czerwińsku. „Pokłosie Salezjańskie.”* R. 24: 1946, nr 3, s. 53.

⁸⁷*Wspomnienia z wizyty w Czerwińsku...*, s. 14.

⁸⁸*II Tourne Chóru im. F. Chopina w Polsce. „Hejnał Mariacki.”* R. 1977, nr 12, s. 2.

⁸⁹J. Pietrzykowski, *Saluzjanie w Polsce...*, s. 148-149, 152-164, 171-172.

⁹⁰Archiwum Parafialne w Czerwińsku. *Księga pamiątkowa parafii*, b. sygn., b. pag.

z modlitewnym, literackim zawołaniem: „Błogosław Pani Polsce ukochanej, błogosław Twym dzieciom, co kornie chylą swe czoła u Twych stóp... Witaj nam i króluj z Jasnej Góry Czerwińskiej, jak królowałaś ongiś klasztorowi i temu miastu!”⁹¹.

* * *

Kościół pw. Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny w Czerwińsku podobnie jak klasztor wzniesiono w stylu romańskim ok. 1148 r., w XV-XVI w. przebudowano w stylu późnogotyckim i renesansowym, a przed 1633 r. w stylu barokowym. W klasztorze mimo grabieży dokonanych podczas zaborów i obydwu wojen światowych zachowało się wiele cennych dzieł sztuki⁹². Wierni od wielu wieków za najcenniejszy skarb uznawali jednak umieszczony w głównym ołtarzu kościoła obraz Matki Bożej Czerwińskiej, namalowany prawdopodobnie w 1612 r. przez Łukasza z Łowicza, w 1648 r. ogłoszony cudownym przez biskupa płockiego Ferdynanda. Do 1819 r. kustoszami sanktuarium byli kanonicy regularni, następnie opiekowali się nim księża diecezjalni, a w 1923 r. powierzono je salezjanom. W ciągu wieków Jasna Góra Czerwińska, bo taką nazwą obdarzył Czerwińsk lud, odegrała ważną rolę w życiu religijnym, kulturalnym, politycznym i gospodarczym narodu. W sanktuarium czerwińskim od wielu wieków modlili się pielgrzymi. Matce Bożej Czerwińskiej oddawały kult osoby w różnym wieku, o różnym stopniu zamożności i statusie społecznym. Jedni prosili, inni dziękowali. Każdy na swój sposób wyrażał Jej swoje przywiązanie, ufność i wdzięczność, a Ona nigdy nawet nie zapytała, czy tak na prawdę wiesz, ile mi zawdzięczasz?

⁹¹Błogosław Pani... „Posłaniec z Jasnej Góry Czerwińskiej”. R. 2: 1927, nr 9, s. 1.

⁹²Zob. M. L e w k o, *Czerwińsk ...*, kol. 841; J. W e i s s, *Refleksje przy patenie*. „Słowo Powszechne.” R. 33: 1979, nr 207, s. 6.; T. M r o c z k o, *Czerwińsk romański...*, s. 13 n.